

NEV'Î'NİN BAHAR ve KIŞ İLE İLGİLİ İKİ GAZELİ

Dr. M. Nejat SEFERCİOĞLU^{1[1]}

e-kaynak: <http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/nevininikigazeli.htm>

Nev'î , Dîvan edebiyatımızın İran edebiyatının tesirinden kurtulup zirveye ulaştığı ve Fuzûlî, Bâki gibi kendi klâsiklerini yetiştirdiği 16. yüzyılda yaşamış şâirlerimizden biridir. Kaynaklarda iyi bir şâir olduğu belirtilmekle beraber adı zirve şâirler arasında anılmamaktadır. Bununla birlikte gerek şiirleri üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerden^{2[2]} ve gerekse eserleri üzerinde yapılan diğer çalışmalardan^{3[3]} hareketle, aynı zamanda Bâkî'nin sınıf arkadaşı olan bu mütevâzî âlim- şâirin, devrinin zirve şâirleri arasında zikredilmeyi hak edecek güzellikte eserlere imza atmış olduğunu gördük. Bilhassa şiirlerinden hareketle varmış olduğumuz kanaate göre Nev'î, renkli ve orijinal hayâlleri, dili kullanmadaki mahâreti, kendi ifadesiyle “sanatsız fakat âşıkâne” edâsı, duygularını ifadedeki samimiyeti, tasavvufa olan vukûfiyeti, ve düşüncelerini ifadede gösterdiği kudret ile çağdaşı olan şairler arasında ilk saflarda yer almağa lâyık bir sanatkârdır. Makalemizin konusunu teşkil eden ve aşağıda incelemeye çalışacağımız iki şiiri de onun sayıca oldukça fazla olan güzel şiirinin niteliği hakkında bize fikir verebilecek mahiyettedir.

Bugün Dîvan şiirini anlamakta karşılaştığımız zorluk, bugüne kadar yerleşmiş olan yanlış kanaatın aksine, doğrudan doğruya dilinden kaynaklanmamaktadır. Elbette ki dilindeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin meydana getirdiği bir sıkıntı vardır. Yalnız Divan şiirinin dili değil, ondan daha ağır ve anlaşılmaz olan Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatlarının ve hatta onları takip edip günümüze ulaşan edebiyatlarımızın dili bile, bugünün nesli için anlaşılmaz hâle gelmiştir. Dünün en güzel Türkçe örnekleri olarak gösterilen, Ömer Seyfettinlerin, Hâlîde Ediplerin, Reşat Nûrilerin ve muasırlarının eserleri bugün okullarımızda günümüz Türkçe'sine çevrilmek üzere ödev olarak veriliyor ve sözlük kullanılmadan genç nesiller tarafından anlaşılıyorsa, üzerinde durulması gereken önemli bir eğitim ve kültür sorunu var demektir. Bu şartlar aynen devam ederse bugünün çok beğenilen yazarlarının başına da yarın aynı durumun gelmeyeceğini kim garanti edebilir?

^{1[1]}M.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi.

^{2[2]} Sefercioğlu, Mustafa Nejat: **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, 2. bs. Ankara 2000.

^{3[3]} Özer, Hande: **Nev'î'nin Hasb ü Hâl'i**. İstanbul, 1196, (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi); Köse, Semra: **Nev'î'nin Üç Eseri: Nevâ-yı Uşşâk – Hadîs-i Erbaîn Tercümesi-**, İstanbul, 2000, (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Elbette yazımızın asıl konusu bu dil meselemiz değildir. Ancak konumuzun asıl meselesi olan Dîvan şiirinin anlaşılmağı noktasında dil meselesi ister istemez konunun içine girmektedir.

Dîvan şiirini kolay anlayamayışımızın asıl önemli sebebi, bu şiirin geniş kültürüne yeterince vâkıf olamamamızdır. Bu eksikliğimizden dolayı ne üzerinde durduğumuz sanat eserinin devrine, ne sanatkârının çevresine, ne de sanatkârın hayâl dünyâsına girmemiz mümkün olamamaktadır. Bütün zorluk kendimizi “**sanatkârın yerine koyamamak**”tan, diğer bir ifâdeyle “**sanatkârın tarafına geçememek**”ten kaynaklanmaktadır. Bunu yapamayışımızın sebebi ise Dîvan şâiri kadar Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine hakkıyla vâkıf olamamak, Dîvan şiirini oluşturan Kurân, hadîs, peygamber kıssaları, evliyâ menkıbeleri, Şehnâme, tasavvuf ve devrin yerli malzemesine yeteri kadar hâkim olamamamızdır. Ayrıca Dîvan şâirlerinin önemli bir kısmının aynı zamanda âlim ve sanatkâr olmaları, olmayanların ise en azından devrin ilim ve sanatlarına ait bilgilerine, kabaca da olsa, vâkıf olduklarını unutmamak lâzımdır. Bir başka husus da Dîvan şiirinin kendi ekolü içinde sahip olduğu sanat anlayışını ve prensiplerini iyi anlama ve kavrama meselesidir. Bu konularda da yeterli bilgileri tam anlamıyla sahip olduğumuz her zaman münakaşaya açık bir husustur. Dîvan edebiyatını şöyle veya böyle karalayıp reddetmeden önce, bu konudaki noksanlarımızı tespit edip onları gidermenin yollarını aramamız daha olumlu değerlendirmelerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Böylesi hem daha doğru hem daha âdil olur. Altı yüz yıllık bir kültür hazinesini, bir mirasyedi hovardalığı ile elimizin tersiyle itip atmak kolay olan yoldur. Zor olan ona sahip çıkıp onu anlamaya ve anlatmaya çalışarak yeni nesillere intikal ettirmek ve yeni meydana getirilecek eserlerle sağlam zeminler hazırlamaktır.

Kültür varlıklarımızı değerlendirmek elbette ki yapmamız gereken faaliyetlerin başında gelmelidir. Ancak yerine getirmemiz gereken önemli bir başka husus da iyi veya kötü, güzel veya çirkin, sevimli veya sevimsiz hangi vasıfları taşırlarsa taşırsınlar, hiçbir kültür varlığımızı reddetmeme gerekliliğidir. Zaten bu hakkı bize hiç kimse veremez veya hiç kimsenin böyle bir davranış içine girmeye hakkı yoktur. Kültür varlıklarımız öz çocuklarımız gibidirler. Olumlu veya olumsuz özellikleri ne olursa olsun, onlar bize aittirler ve onları reddetmek imkânımız yoktur. Bu sebeple, kültürümüze ait her değeri anlamaya ve anlatmaya mecbur ve görevli olduğumuzu daima göz önünde bulundurmak durumundayız.

Dîvan edebiyatımızın kasîde nazım şekliyle yazılmış manzumelerinin “*nesib*” ve “*teşbib*” adı verilen ilk bölümünde işlenen konuya göre “*Bahâriye (Rebîiye), Şitâiye,*

Berfiye, Temmûziye, Sayfiye, Ramazâniye, İydiye (Bayrâmiye), Nevrûziye, Raḥşiyeye vb. gibi adlar verildiğini biliyoruz.^{4[4]} Bu özel durumların dışında, aynı konularda diğer nazım şekilleriyle ve bilhassa *gazel* nazım şekliyle yazılmış manzumelere de hemen hemen her dîvanda rastlamak mümkün olmaktadır.

Bu yazımızın konusunu teşkil eden iki *gazel* de *şitâ* yani kış ve *nevrûz* yani baharın başlangıcı ile ilgilidir. Dîvanlarda hem *şitâiye*^{5[5]} hem de *nevrûziye*^{6[6]} başlığı taşıyan kasideler olduğu gibi redifleri *şitâ* veya *nevrûz* olan gazeller de vardır.^{7[7]} Bunlara sadece kar ile ilgili olan *berfiyeleri* ve baharla ilgili olan *bahâriyeleri* de ilave edersek, bu konularda umduğumuzdan çok daha fazla manzûme ve bu manzûmelerde yer alan çok değişik ve renkli hayellerle karşılaşmamız mümkün olabilir.

Tahlile çalışacağımız birinci *gazel*; baharın başlangıcıyla yani nevrûz ile, ikinci *gazel* ise kış mevsiminin tahammülü zor soğuğu ile ilgilidir. Beşer beyitten ibaret olan her iki *gazelde* de şâirin konuyu gözlemlerinin ışığında ve sanatkârlık gücünün kudretiyle nasıl özlü bir şekilde ifade ettiğini kolayca görmek mümkündür. Gerek vezinlerin kullanılışlarındaki rahatlık, gerek şiirlerin âhenginde ulaşılan seviye, gerek kelime seçimlerindeki isabet ve gerekse üsluplarındaki sağlamlık bakımlarından her iki *gazel* de zevkle okunmaya ve üzerinde durulmaya değer nitelikleri taşımaktadır. Örnek olarak aldığımız bu iki *gazelin* özellikleri, Nev'î'nin sadece gazellerinde değil, diğer nazım şekilleriyle yazılmış diğer şiirlerinin de genel bir vasfî durumundadır. Bu sebeple Nev'î dîvânı'nın zaman zaman karıştırılmasında, bu işe gönül verenler ve şiirden anlayanlar için her zaman çok hoş sürprizlerle karşılaşmak imkânı vardır.

Nevrûz irişüp hurrem olup âlem açıldı

^{4[4]} Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. Ankara 1995. s. 122-152.

^{5[5]} Şitâiye örnekleri için bkz.: **Bâkî Dîvanı. Tenkildi Basım. Haz.** Sabahattin Küçük. Ankara 1994. s. 53 (K/21, 34 beyit); Okuyucu, Cihan: **Cinânî. Hayatı, Eserleri, Dîvanı'nın Tenkildi Metni**. Ankara 1994. s. 128 (K/41, 56 beyit); **Enderunlu Vâsif Dîvanı**. Haz. Raḥşan Gürel. İstanbul [t.y.]. s. 229 (K/17, 57 beyit); Fuzûlî: **Türkçe Dîven**. Hazl. Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgân Cumbur. Ankara 1958. s.110 (K/XXXVII, 45 beyit); **Nedîm Dîvânı. Külliyyât**. [Haz.]: Halil Nihad [Boztepe]. İstanbul 1340. s. 41 (57 beyit); Nev'î: **Dîvan. Tenkildi Basım**. Hazl.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri. İstanbul 1977. s. 65 (K/XX, 35 beyit), s. 85 (K/XXVI, 11 beyit), s. 116 (K/XXXVIII, 41 beyit), s. 128 (K/XLII, 27 beyit Farsça); **Râmî Dîvânı**. Haz.: Erdal Hamami. Ankara 2001. s 178 (K/22, 43 beyit); Yahyâ Bey: **Dîvan. Tenkildi Basım**. Haz.: Mehmed Çavuşoğlu. İstanbul 1977. s. 110 (K/26, 50 beyit).

^{6[6]} Nevrûziyeye örnekleri için bkz.: Hüseyin Ayan: **Cevrî. Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanının Tenkildi Metni**. Erzurum 1981. s. 76 (K/VIII, 18 beyit); Yahyâ Bey: **a.g.e.** s. 119 (K/28, 39 beyit).

^{7[7]} Ahmet Mermer: **Mezâkî. Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvanının Tenkildi Metni**. Ankara 1991. s. 386 (G/170, 16 beyit); **Nâilî-i Kadîm Dîvânı**. Haz.: Halûk İpekten. İstanbul 1970. s. 264 (G/77, 7 beyit); **Nef'î Dîvânı**. Haz.: Metin Akkuş. Ankara 1993. s 302 (G/45, 7 beyit); **Râmî Dîvanı**. s. 422 (G/120, 10 beyit)

Yüzi gözi güldi çemenün bâdem açıldı

“ Nevruz erişti (bahar geldi), tabiat ve insanlar ferahlayıp neşelendi; kırların yüzü gözü güldü (her taraf çeşit çeşit çiçeklerle donandı) ve badem ağacı çiçek açtı (gözünü açtı)” şeklinde düz yazıya çevirebileceğimiz gazelin matla beytine şâirin “navrûz” kelimesiyle başlamış olması dikkat çekicidir. Farsça birleşik bir isim olan ve “yeni” anlamına gelen “nev” ile “gün” anlamına gelen “rûz” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan “nevrûz” kelimesi “yeni gün” anlamına gelir. Nevrûz, güneşin koç burcuna girdiği gün olup, eski takvimimizde 9 Mart, bugün kullandığımız takvimimizde 21 Mart gününe denk gelir. İlkbaharın başlangıcıdır ve Celâlî takvimine göre yılbaşdır. Allah (cc) âlemi ve Âdem’i o gün yaratmıştır.^{8[8]} Nevruz’un geleneklerimizde de önemli bir yeri vardır ve o gün insanlar bahar coşkusu yaşarlar. Nev’î’nin de gazeline “Nevrûz” kelimesiyle başlaması da bu duyguları en iyi şekilde ifade etmek içindir. Birinci mısra da yer alan bir diğer önemli kelime “kâinat” ve “bütün insanlar “ anlamına gelen “âlem” kelimesidir. “Ulaşmak, nâil olmak, kavuşmak,yetişmek “ gibi birçok anlamlara gelen “erişmek” ile redif olarak seçilen ve “kapalı bir nesnenin açılması, ferahlamak, uzaklaşmak, içini dökmek” gibi değişik anlamlara gelen “açılmak” fiilleri ise mısraın ve dolayısıyla beytin anahtar kelimeleridir. Bu sebeple şâir matla beytinin birinci mısraında zamanın dönüp dolaşıp yeniden ilkbahara ulaştığını, kâinatın açıldığını yani bütün tabiatdaki bitkilerin canlandığını ve insanların kışın sıkıntılarından kurtulup kırlara çıkarak ferahladıklarını ifade eder. Şâir, tabiatdaki ve insanlardaki bu coşkuyu ve sevinci ifade eden “şen, sevinçli, güler yüzlü, gönül açan, taze” anlamlarına gelen “hurrem” kelimesini “hurrem olup” şeklinde kullanarak anlamı pekiştirir. Hurrem kelimesinin ikinci mısra da ilgi kurduğu en önemli ifade ise “aşırı derecede sevinci, coşkuyu, güzelliği ve neşeyi” ifade eden “yüzü gözü gülmek” deyimidir. Nev’î bu deyim tabiatın rengârenk bezenmesini ifade etmek için tercih ederken, “bâdem açıldı” ifadesiyle hem baharda ilk çiçek açan meyve ağaçlarından biri olan badem ağaçlarının çiçek açtığını, hem de Dîvan şiirinde çok sık kullanılan “göz-bâdem” benzetmesine işaret ederek, “tabiatın kış uykusundan uyanıp gözlerini açtığını” da ifade etmektedir. Burada bitkilerin çiçek açıp, tomurcuk verdiği noktalara da “göz” denildiğini hatırlamakta fayda vardır. Nev’î’nin bahar tasviri ihtiva eden bu nefis gazeline, böyle bir coşku ve neşe içinde başlamış olmasının sebepleri arasında, bahar mevsiminin, şâir bir ruhta uyandırdığı duyguların da yer aldığı şüphesizdir. Çünkü bahar aşk, tutku ve güzel duyguların filizlendiği bir mevsimdir.

^{8[8]} Mütercim Âsım Efendi: **Burhân-ı Katı**, haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara 2000, s. 558.

Güzlâr-ı cinân revnakını virdi çemenler

Bir pâre keder gitdi dil-i âdem açıldı

Şâir, **“Yeşil alanlar (bağ ve bahçeler) cennetlerin gül bahçelerinin güzelliğini tazeliğinin bir benzeri oldu; keder gitti, biraz olsun insanların gönlü açıldı (ferahladı).”** dediği hüsn-i matla beytine yakışır güzellikte tanzim ettiği ikinci beyitte, tabiattaki bu yenilenmeyi ve güzellikleri daha da ileri götürerek, “cennetlerin gül bahçeleri” gibi bu dünyada bulunmayacak bir güzelliğe benzeterek, onun değerini daha da yüceltmektedir. Bu güzellik cümbüşü ve baharın verdiği ferahlama duygusu ise insanın gönlünün açılmasının en önemli sebebidir. “Açılmak” fiili burada hem ferahlamak hem de gönlün baharla beraber her türlü güzel duyguya kapılarını açması anlamında kullanılmıştır. Beyitte yer alan “güzlâr-ı cinân” ve “âdem” kelimeleri arasındaki ilgi de şâir tarafından gözetilmiştir. Cennet insana lââyık görülen bir mekândır ve “Âdem Peygamber”in ilk bulunduğu mekân da “cennet”tir. Bu yönüyle de beyit baharın insanlara verdiği mânevi huzur açısından da zenginlik arz etmektedir.

Çözdi girih-i sünbüli dendân-ı benefşe

Miftâh-ı sürûr ile kilid-i gam açıldı

Nev’î’nin **“Menekşenin dişi sümbülün düğümünü çözdü; neşenin anahtarıyla gamın kilidi açıldı”** dediği üçüncü beyitte ilkbaharın gelmesiyle bunaltıcı kış şartlarından kurtulan insanların “gam”dan “sürûr”a dönüşen duyguları, menekşe ve sümbül gibi baharın müjdecisi çiçeklerle ve “düğüm, kilit, anahtar” gibi günlük hayatımızın ayrılmaz parçası olan unsurlarla ifade edilirken, Dîvan şiirinin hayatla iç içe olduğunun en güzel örneklerinden biri de ortaya konulmuş olunmaktadır. Sümbül baharda ilk açılan çiçeklerden biridir ve siyaha yakın koyu mor rengi ile düğümü andıran kıvrım kıvrım çiçekleriyle beyitteki “düğüm (giriş)”, “kilid” ve “gam” kelimeleriyle hem şekil hem de anlam bakımından yakından ilişkilidir. Aynı şekilde baharın ilk açılan çiçeklerinden biri olan “menekşe (benefşe)” ile “diş (dendân)”, “anahtar (miftâh)” ve “neşe (sürûr)” kelimeleri arasında da şekil ve yakın anlam ilgisi vardır. Ayrıca beyitte yer alan gayr-ı müretteb leff ü neşr sanatı da anlamı daha da kuvvetlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Elle açılmayan çok sıkı düğümlerin dişlerin yardımıyla açılması gibi her gün kullandığımız bir yöntemi de burada hatırlamamızda fayda vardır. Menekşenin yapraklarıyla bilhassa dişlerin görünüşleri ve eski anahtarların elle

tutulan kısımlarıyla yine menekşenin yaprakların şekli arasındaki şaşırtıcı benzerliğe de dikkat etmemiz gerekir. Düğüm, kilit ve gam insana sıkıntı veren, onun özgürlüğünü kısıtlayan ve mutsuz eden unsurlardır. Buna karşılık açılmaz gibi görünen düğümleri çözen dış, kapalı bir kilidi açan anahtar bu sıkıntıları ve özgürlüklerin kısıtlanmasını ortadan kaldıran, dolayısıyla neşeyi ve mutluluğu sunan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gül tutdı kulak lâle açup ağzını kaldı
Gülşende seher kıssa-i câm-ı Cem açıldı

Şâirin “**Seher vakti gül bahçesinde Cem’in kadehinin hikâyesi anlatılmaya başlandı; (bunu gören) gül kulak tuttu, (hikâyenin güzelliği karşısında) lâle de şaşkınlığından ağzını açtı kaldı**” dediği dördüncü beyitte “açılmak” fiilinin “anlatmaya başlamak, hikâye kitabının açılması, sohbet ve içki meclisinin başlaması” gibi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığına da dikkat etmemiz gerekir. Gül ile kulak arasındaki şekil benzerliği açıktır, ayrıca renk ilgisi de akla gelebilir. Lâle ile açılmış ağız arasında da aynı benzerlikleri görmek mümkündür. Nev’î bu özelliklerin yanında “isteyerek dinlemek, kulak kabartmak” anlamlarına gelen “kulak tutmak” ile “aşırı derecede şaşırıp kalmak” anlamına gelen “ağzını açıp kalmak” deyimlerini usta bir şâire yakışacak güzellikte kullanarak mahâretini gösterirken, bu durumlara sebep olan hikâyeyi de “Cem’in kadehinin hikâyesi” olarak isimlendirir. Baharda kurulan sohbet ve içki meclislerine de işaret ederek, çizdiği bahar tablosunun eksiklerini tamamlar.. Nev’î’nin hikâye olarak şarabın mucidi olduğuna inanılan Cem (Cemşîd)’in kadehinin hikâyesini seçmiş olmasındaki temel sebepte, hem bahar mevsimi hem bu mevsimde kurulan sohbet ve içki meclislerinde içki içilmeğe başlanması, hem de gülün ve bilhassa lâlenin renk ve şekil bakımından kırmızı şarap dolu kadehle olan ilgisi önemli bir yer tutmaktadır.

Mestâne gice ağladı bir gözleri bâdâm
Nev’î gül-i terden ne aceb bâdem açıldı

“**Ey Nev’î! Gözleri bademe benzeyen güzel gece boyunca sarhoşcasına ağladı; taze gül (gonca)den ne şaşırtıcı bir bâdem açıldı.**” denilen makta beytinde şâiri şaşırtan ise taze gül goncasının badem açmasıdır. Buradaki badem, taze gül goncasına benzeyen sevgilinin gözyaşı döken güzel gözleridir. “Mest” sarhoş, “mestâne” sarhoşa yakışacak şekilde,

sarhoşçasına anlamına gelir. Ayrıca “baygın bakışlı göz” için de kullanılır. İçki içen insanların ve çok ağlayıp gözyaşı döken insanların gözleri kızarır. Halkımız arasından bu durum “ağlamaktan gözleri kan çanağına döndü” şeklinde ifade edilir. Göz ile bâdem arasındaki şekil benzerliği de açıktır. Halkımız arasında iri gözlü güzeller için “bâdem gözlü” ifadesi sıkça kullanılır. Sevgilinin gonca (tâze güle = gül-i ter) ya benzetildiği beyitte, bâdem gözlü baygın bakışlı sevgilinin ağladığı ifade edilirken gözyaşları da şekil, renk ve yerlere saçılma özelliklerindeki benzerlik bakımından, hafif bir rüzgârda bile dökülen badem ağacının çiçeklerine benzetilmiştir. Buradaki badem, sevgilinin gözyaşı dökmekten kızarmış, gül goncasına benzeyen güzel gözleridir. Şâiri şaşırtan da ağlamaktan kırmızı gül goncasına dönen gözlerin, seher vaktinde normale dönüp, bâdem şeklindeki güzelliğine kavuşmasıdır. Nev’î bu durumu “gül-i terden ne acep bâdem açıldı” şeklinde ifâde etmiştir. Burada “açılmak” fiilinin “meyveye dönmek” anlamında kullanıldığına da dikkat etmemiz gerekir. Çiçek meyvenin sebebidir ve çiçekler dökülünce “çağla” dediğimiz meyve oluşmaya başlar. Sevgilinin güzel gözleri de bir bâdem çağlası olarak hayâl edilmiştir.

xxx

Nev’î’nin üzerinde duracağımız ikinci gazeli^{9[9]} kış mevsimi, daha doğrusu kış soğğunun şiddetiyle ilgilidir. Kış mevsiminin ne kadar sert geçtiğini ifâde etmek için “Denizler dondu” yahut “Kediler damdan dama atlarken havada donup kaldı” gibi birçok abartılı ifade kullanılır. Ancak Nev’î’nin ,

Şöyle serd oldı yine sarsar-ı deyden bu cihân
Oldı mihr âteşi sincâbî sehâb içre nihân

şeklindeki, “**Kışın soğuk rüzgârından bu cihan öyle soğudu ki, güneş ateşi, sincap renkli bulutun içinde görünmez oldu.**” dediği matla beytiyle başlayan beş beyitlik gazelinde, sanatkârâne bir edâya büründüğü söylenebilir. Güneş bütün âlemi ısıtan bir ateş topudur. Şâirin “mihr âteşi” ifadesini kullanmasının sebebi de budur. Bulutlar ise renk, şekil, sıcaklık ve yumuşaklık hissi uyandırması sebebiyle aynı özellikleri taşıyan ve soğuktan koruyucu bir giyim eşyası yapımında kullanılan sincap kürküne benzetilmiştir. Teşhis sanatıyla güneşin

^{9[9]} Nev’î. a.g.e., s.444 (G/359).

şiddetli kışın soğğundan korunmak için sincap derisinden yapılmış bir kürke bürünen insan gibi düşünöldüğü beyitte kışın şiddeti oldukça çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu derece kızgın ve kuvvetli bir ateşin korunmak için, renk ve şekil benzerliğı sebebiyle, sincap derisinden yapılmış bir kürke benzettiğı bulutların içine saklanmasına sebep olan soğuk nasıl bir soğuk olmalıdır? Elbette ki tarifi çok zor bir soğuk olmalıdır. Bu soğuk başka beyitlerde geçen ifadelerinden da anlaşıldığı kadarıyla, Nev'î'nin uzun süre yaşadığı Edirne'nin soğğudur. Nev'î, “Edrine” redifli gazelinin makta beytinde de Edirne şehrinin soğğunu sevgisi olmayan bir güzele benzetir ve her ikisinin de insanın yerini ateş edeceğini ifade eder. **“Ey Nev'î! Korkarım ki Edirne'nin kışı, şu sevgisi yok sevgili gibi, sonunda bizim yerimizi ateş eder.”** dediğı,

Korkarın şol mihri yok dilber gibi âhır bizüm
Âteş eyler yirümüz Nev'î şitâ-yı Edrine^{10[10]}

şeklindeki güzel beytinde de Edirne'nin dayanılmaz kışını anlatırken, “mihr” kelimesinin “güneş” ve “sevgi, muhabbet” anlamlarından da ustaca yararlanmaktadır. Güneşsiz veya sıcaklığını, tesirini kaybetmiş güneşe sahip Edirne'nin soğuk kışı nasıl insanı ocağın (ateşin) başına mahkum ederse, gönöl kaptırılan vefâsız, sevgisiz bir güzel de âşğın yüreğine ateş düşürür. Her iki durumda da âşğın (şâirin) yeri ateştir.

Nev'î, **“Güneş ateşinin, soğğun şiddetinden kar pamuğuna zarar verecek gücü kalmadı.”** dediğı,

Kalmadı şiddet-i sermâ ile hiç tâkati kim
Penbe-i berfe ide âteş-i hurşîd ziyân

şeklindeki gazelin ikinci beytinde, matla beytinde işaret ettiğı kış soğğuna bir başka boyut kazandırır ve güneşi yine ateş yumağı olarak düşünür. Ancak bu ateş yumağı kışın şiddetinden o kadar güçsüz düşmüştür ki, ateşe hiç dayanamayan iki unsura, pamuğa ve kara zarar veremeyecek hâle gelmiştir. Şâirin “kar pamuğı (penbe-i berf)” terkiğini bilhassa tercih ettiğı açıktır. Bu iki unsur hem renk, hem yumuşaklık, hem şekil, hem de ateşe olan

^{10[10]} Nev'î: a.g.e., s.468 (G/399-6).

dayanaksızlıkları sebebiyle birbirilerine benzerler. Kış güneşi de gerçekten ısı bakımından çok güçsüzdür. Her tarafı ışıltı ışıltı aydınlatır, hatta beyaz karda yansıması sebebiyle daha çok ışıklı görünür ama gücü karı eritmeye yetmez.

Gazelin,

Sîm-tenler yolına varını harc eylemeğe
Bozar altını yine akçaya sarrâf-ı zamân

şeklindeki ve **“Zaman sarrafı, gümüş tenli güzellerin yoluna harcamak için yine altını akçaya bozar.”** dediği üçüncü beytinde şâir, işlenmiş kıymetli madenlerin ticaretini yapan bir sarrafa benzettiği zamanı, aynı zamanda hovardalık yapmak için hazırlık yapan biri olarak da düşünür. Zaman sarrafının, gümüş tenli güzellerin yoluna harcamak için bozdurduğu altın para şekil, renk ve değer bakımından ilgi kurduğu güneş ve güneş altınının bozulmasından meydana gelen gümüş paralar da kar taneleridir. Şâirin “gümüş tenliler (sîm-tenler)” ifadesini tercih etmesinin iki sebebi olmalıdır: Birincisi, güzellerin teni gümüş gibi beyaz ve değerlidir. Ayrıca gümüş kelimesinin memleketim olan Nevşehir ve yöresinde “gümüş gibi yıkamak” şeklindeki yaygın kullanılışı ile kazandığı temizlik anlamı da bu ilgiye uygun düşmektedir. İkincisi şâir, gümüş para olan akça (akçe) ile ilgi kurabilmek için de bu terkihi tercih etmiştir. Gümüş para (akça) ile kar taneleri arasında da açık bir şekil ve renk ilgisi vardır. Bir madenin para kabul edilebilmesi için, üzerinde özel işaretler ve değerini bildiren unsurlar, yani sikke olması gerekir. Kar taneleri de mikroskopla yakından incelendiği zaman değişik şekiller ihtiva ettiği görülür. Kışın, güneş kaybolmuş yani altın para bozulmuş, kar yağmaktadır, yani ortada bozuk para olarak akçeler bulunmaktadır.

Nev’î,

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile sandûka-i gerdûna saman

şeklindeki **“Felek güneş ayvasını saklamak için (olgunlaştırıp ona değer kazandırmak için) bulut pamuğuna sarıp gök sandığına koydu.”** dediği, gazelinin dördüncü beytinde de

yine tabiatı ve çevresini çok iyi gözlemenin, içinde yaşadığı cemiyetin hayatı kolaylaştırmak için bulduğu pratik çözümleri şiirine aktarmanın güzelliğini yakalamıştır. Bunlardan biri de henüz tamamen olgunlaşmamış meyvelerin pamuklara sarılıp sandıklarda saklanarak olgunlaşmaya terk edildiği ve zamanı gelince yani olgunlaşınca -ki bu genellikle kış mevsiminin ortaları veya sonudur- kullanıldığı hususudur. Bugünkü ileri teknolojinin ortaya çıkardığı soğutucu gibi imkânların bulunmadığı şiirin yazıldığı 16. yüzyılda geçerli olan bu pratik meyveleri koruma yolu, bugün bile bu imkânlara sahip bulunmayan yörelerde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Meyvelerin olgunlaşarak değer kazanmasını temin eden metodun bu yönünü beyitteki “servet, zenginlik” gibi anlamlara da gelen “saman” kelimesi sağlamaktadır. Soluk kış güneşi, şekil ve renk bakımından, henüz olgunlaşmamış bir ayvaya; bulutlar, yine renk ve şekil benzerliği sebebiyle güneş ayvasının sarıldığı pamuğa; gökyüzü, bulut pamuğuna sarılmış ham ayvaların konulduğu sandığa; felek de teşhis sanatıyla bu işlemi yapan bir insana benzetilmiştir. Kış aylarında ısıtma özelliğini ve yazın taşıdığı rengini kaybedip soluk ve ısı bakımından tesirsiz olan güneşin zamanla, ham bir ayvanın olgunlaşması gibi, bahara kadar eski özelliklerini kazandığının ifade edildiği bu beyitte de Nev’î’nin, bütün Dîvan şâirleri gibi ne kadar dikkatli bir gözlemci olduğunu görmemek mümkün değildir.

Gazelin, “Ey Nev’î! Gerçi esen rüzgâr bulut külünü uçurur ama felek, güneşin korunu bulamaz.” şeklinde düz yazıya çevirebileceğimiz,

Bulmaz ahger-i hurşîdi felek ey Nev’î
Gerçi hâkister-i ebri uçurur bâd-ı vezân

şeklindeki makta beytinde de; devrinde geçerli olan mangal , tandır, ocak ve benzeri gibi ısınma vasıtalarının nasıl dikkatle gözlemlendiğini ve şiire ne kadar güzel aktarıldığını tespit ederken, devrin sosyal durumu hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Alevi sönmüş ateş zamanla küllenir. Küllerin altında kalan kor halindeki ateşi tekrar ortaya çıkarmak için ateş eşelenir veya üfürülerek üzerindeki kül yok edilir. Ateş koruna benzetilen güneşi örten gri renkli bulutlar, şekil ve renk bakımından küle benzetilmiştir. Bulutları harekete getiren rüzgar ise, ateş korunun üzerindeki külleri uçuran nefes gibi hayâl edilmiştir. Ancak rüzgâr bulut küllerini ne kadar uçurursa uçursun felek, güneş korunu asla bulamaz. Kış güneşinin artık ateş koru olma özelliği kalmamıştır.

Nev'î'nin bahar ve kış la ilgili bu iki güzel gazelinin temelde birleştikleri özelliklerin başında her iki şiirin de çok iyi gözleme (müşâhedeye) dayanıyor olması gelir. Zaten hiçbir sanat eseri tamamen hayal mahsulü olamaz. Sanatkâr içinde yaşadığı çevrenin ve toplumun ayrılmaz bir parçasıdır ve eserlerinde mutlaka bu çevrelerin ve aldığı eğitimin izleri bulunur. Bu her sanat dalı ve sanatkârları için geçerlidir. Bu bakımdan Dîvan şiiri için söylenen bütün suçlamaların peşin hükümlerle dile getirilmiş ifadeler olduğu düşünülebilir. Elbette ki bir sanat eserinin içinde hayâl unsuru bulunacaktır. Bu sanat eserine güzellik ve câzibe katan en önemli unsurdur. Ancak bir eserde hayâl unsurunun bulunması, o eserin sanatkârını izlenimlerini, hayat tecrübelerini, eğitiminin kazanımlarını, içinde yaşadığı toplumun örf, âdet ve gelenekleri ile inançlarının izlerini taşımayacağı anlamına gelmez. Bir sanat eserini beğenmemek başka bir şey, onu reddetmek başka şeydir. Ben Şeker Ahmed Paşa'nın ya da Hoca Ali Rıza'nın resimlerini daha çok beğenir, Picasso'dan hoşlanmıyorum olabilirim. Benim bu şahsî beğenim Picasso'nun eserlerinin değersiz olduğu anlamına gelmediği gibi, benim Picasso'yu değerli bir sanatkâr olarak kabul etmem de söz konusu olamaz. Buna her sanat dalı için örnekler vermek mümkündür. Konunun kabul edilemez tarafı, Dîvan şiiri hakkında gerçekten bir değerlendirme yapılmadan kararların veriliyor olmasıdır. İncelersiniz beğenmezsiniz, buna kimsenin bir diyeceği olamaz. Ama incelemeyen, bir tahlile ve değerlendirmeye tabi tutmadan, kulaktan dolma bilgilerle altı yüzyıl ayakta kalabilmiş ve binlerce şâir yetiştirip binlerce ciltlik eserler meydana getirmiş bir edebiyatı, önemli bir kültür varlığımızı bir kalemde silip atmanın adını koymak da bizim için pek kolay olmamaktadır. Öyle umut ediyoruz ki, yeni yetişen nesiller bu edebiyatı inceleyerek ve onu anlayarak, ondan yararlanmanın yollarını bulacaktır. Bunu başarırlarsa, kendi meydana getirecekleri eserlerin ne kadar sağlam temellere oturacağını ve ne kadar zenginleşip güzelleşeceğini göreceklerdir.

